

ESER TAHLİL VE TENKİDLERİ

Dr. Nihat Erim, *Âmme Hukuku Dersleri*, birinci cilt, Ankara, 1942, sahife: 317.

I. Genç hukukçularımızdan Profesör Dr. Nihat Erim'in, «Âmme Hukuku Dersleri» namı altındaki eserinin ilk cildi, kütüphanelerimizde mümtaz mevkiini işgal etmek üzere intişar etmiş bulunmaktadır. Daha evvelce de, muhtelif vesilelerle gerek makalelerinden ve gerekse tercümelerinden istifade ettiğimiz kıymetli hukukçumuzu, bu verimli mesaisinden dolayı da bilhassa tebrik ederiz.

Eserinin önsözünde, «kitapsız öğrenmenin ne kadar sıkıntılı ve kısır olduğunu kendi talebeliğimizin henüz silinmemiş olan izleri bize daima hatırlattığından; talebelerimize karşı ilk ödevimizin, onlar için, derslerini hazırlarken bir yol gösterici, yabancı dil bilmiyenlere ise geniş ve dağınık bahislerin tamamı üzerinde bilgi kaynağı olacak bir kitap yazmak olduğunu düşündük» (sa. 3) diyen profesörün, gerek talebelerin ihtiyacı ve gerekse ilim bakımından büyük bir hakikati ifade ettiklerinde şüphe yoktur. Meslektaşımızın, hukuk tahsili yapmak üzere fakültelerimize intisabeden gençlerimizin daima karşılaştıkları büyük bir ihtiyacı temin gayesiyle neşrettikleri eserin, bir taraftan bu amaca tamamen tekabül ettiğini, diğer taraftan da, memleketimizin ilmi ihtiyaçları bakımından büyük bir boşluğu doldurmaya çalıştığını hiç tereddüdetmeden söyleyebiliriz. «Âmme hukuku» gibi mazisi çok yeni olan bir dersin kitabını çıkarmanın, bilhassa üzerinde ve ilgili bulunduğu sair ilim şubeleri hakkında yazılmış kitapların hemen hemen hiç denecek kadar azlığı karşısında, ne kadar mühim ve ne kadar güç olduğunu düşünecek olursak, değerli arkadaşımızı da o nispette takdir imkân ve cesaretini kendimizde bulmuş oluruz.

Kıymetli meslektaşım, eserlerinin ilk cildinin önsözüne ait kıs-

mın son satırlarında, ilim ve bilgideki yüksek tevazuunun bir nişanesi olmak üzere, şu cümleleri kullanmaktadırlar: «Kitabımızı okumak fırsatını bulacak aydın ve bilginlerimizin bizi tenkidmelerinden en büyük bahtiyarlığı duyacağız. Eksiklerimizi ve yanlışlarımızı bize basın yoluyla veya doğrudan doğruya göstermek zahmetine katlanacaklara karşı ise sadece minnet ve şükran borçlu olacağız» (sa. 4).

İşte, biz de, kendilerinin verdikleri bu çok mütevazıane ve mukaddem müsaadeden cesaret alarak, büyük bir dikkatle okuduğumuz eserleri hakkında naçiz ve mütevazı mütalâa ve intıbaimızı yazmak ve eserin ilmi hüviyetini hukukçularımıza, okuyucularımıza tanıtmak cüretini gösteriyoruz. Eser çıkarmanın güçlüğüne, bu mevzu üzerinde dilimizde yazılmış olan eserlerin hiç denecek kadar azlığını, âmme hukuku derslerinin çok yakın olan mazisini nazarı itibara alarak, profesörün eserlerini tenkid değil, ancak ilmi kisvesini tebarüz ettirmek cesaretini kendimizde görüyoruz.

II. Profesör Dr. Nihat Erim, eserlerinin tahliline çalıştığımız ilk cildine âmme hukukunun hukuk manzumesi içindeki yerini tâyin ile başlamaktadırlar. Bu hususta âmme hukukiyle hususî hukuk arasında öteden beri yapılagelmekte olan tefrika temas ederek bu tarzda bir taksim in leh veya aleyhinde zikredilen fikirleri tebarüz ettirdikten sonra bunlardan âmme hukuku üzerinde tevakkuf eylemekte; âmme hukuku tâbiri içinde çok geniş ve her biri başlıbaşına ayrı bir dersin mevzuunu teşkil eden hukuk kaidelerinin heyeti umumiyesinin toplandığı ve bunların da, sırasıyla, esasiye hukuku, idare hukuku, usul hukuku, ceza hukuku ve Devletlerarası hukukundan ibaret bulunduğunu söyliyerek bu hususta şunları ilâve buyurmaktadırlar: «Biz âmme hukukunun çevresi içinde bulunan bütün bu meselelerle meşgul olacak mıyız? Şüphesiz hayır. Bizim dersimizin mevzuu, bütün bu âmme hukuku meselelerinin esasını teşkil eden prensiplerin tetkikine inhisar edecektir. Biz ne şu veya bu Devletin kuruluşunu ve şeklini, ne ceza hukuku sistemlerini, ne mahkemeler teşkilâtını, ne âmme hizmetlerinin gidişini ve ne de Devletlerarası münasebetleri inceliyecek değiliz» (sa. 13).

Fakat, çok açık olan bu kelimeler, öyle zannediyoruz ki, biza-tihi âmme hukuku dersinin, hukuk manzumesi, hukukun hâlâ mevcudiyetini muhafaza eyliyen klâsik tasnifi içindeki hakiki mevkiinin vâzih bir şekilde tamamen tespit olunmasını mümkün kılmışlardır denemez.

Filhakika, içtimai münasebet ve faaliyetlerin birer müeyyideye raptolunmuş kaidelerinden ve topluluğu teşkil eyliyenlerin tâkip ile mükellef buldukları hattı hareket prensiplerinden ibaret bulunan, sôsyal nizamın bir ifadesi olan hukukî düsturlar hakkında, sayın profesörün de işaret buyurdıkları gibi, bünye ve mahiyetleri, taallük ettikleri ve tatbik edildikleri mevzu ve saha bakımından, menşei ni ta Roma hukukunda bulan, klâsik bir tasnif bahis mevzuu olmaktadır. İlk defa Roma hukukçuları tarafından tespit ve Roma hukukî külliyyatında da (Corpus iuris) yer alan ve hukukî münasebetlerdeki menfaat ve fayda mülâhazalarına göre vukubulan bu tasnife göre; hukuk, biri âmme menfaatiyle ilgili «Devlete ait olan hukuk», «Devlet hukuku» diye ifadesi mümkün «âmme hukuku» (ius publicum) ve diğeri de hususî menfaatle ilgili «ferdin menfaatlerine mütaallik hukuk» diye tarifi kabil «hususî hukuk» (ius privatum) olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Hudutlarının kat'î ve vâzih bir surette tespiti güç; istinadettirildiği prensip bakımından kat'î ve sarîh bir mahiyet arzylemekten uzak ve hattâ Ortaçağın muhtelif siyasi sistemlerinde tamamen bertaraf edilen bu tarzda bir tasnif, bu mahzurlarına ve tatbikat şahasındaki bu ihmale rağmen, halen zamanımızda da kendi kıymet ve ehemmiyetini tamamen muhafaza etmektedir. Gerek üniversite tedrisatında ve gerekse, meselâ Viyana Hukuk Mektebinin müessisi Hans Kelsen, Fransız hukukçularından Léon Duguit, İngiliz müelliflerinden John Austin gibi âmme hukuku ile hususî hukuk arasında yapılan bir tefriki ortadan kaldırmak itiyen ve bu iki nevi hukuk arasında esaslı bir farkın mevcudiyetini kabul etmiyen bazı şahsiyetler ve bilhassa Almanya'da yapılan hararetili münakaşalar müstesna, doktrin sahasında da hukukun bu tarzda bir tasnife tâbi tutulması hemen hemen daima kabul edilmiş bulunmaktadır.

Yalnız, iş bu kadarla bitmiş olmamaktadır. Bunlardan «âmme hukuku» dediğimiz kısmın içinde bizim «âmme hukuku dersleri» diye tavsif eylediğimiz branşın da yerini tâyin etmek lâzımdır. Âmme hukuku derslerinin, âmme hukuku içinde müstakil bir mevkiî var mıdır? Eğer varsa bu mevkiînin hudutları nelerdir? Filhakika, hukuk hakkında yapılan klâsik tasnife göre, «Devlet hukuku» veya «âmme menfaatiyle ilgili Devlete ait hukuk» diye ifade olunan «âmme hukuku» nun mahiyeti hakkında, müphem de olsa, umumî bazı prensipler elde etmek mümkündür. Bu prensiplerden daha kat'î ve daha vâzih neticeler elde etmeye çalışacak olursak, diyebiliriz ki, âmme hukuku, Devlete tatbik olunan hukuk kaidelerinin heyeti mecmuası,

Devlete taallûk eden hukuk, Devlet hukuku demektir; bu hukukun mevzuu bizatihi Devlet, Devlet teşkilât ve uzuvları, hükûmet ve idare faaliyetleri ve bunlarla vatandaşlar arasındaki münasebetlerdir. Bu hukuk bir taraftan bizatihi Devletin kendisiyle ilgili bulunmakta ve diğer taraftan da Devletle onu teşkil eyliyen fertler ve hattâ muhtelif Devletler arasındaki münasebetleri tanzim eden kaidelerin heyeti mecmuasını ifade eylemektedir. O halde «âmme hukuku» için muhtelif sahalarda mevzuubahsolmaktadır; ve «âmme hukuku dersleri»nin bu muhtelif sahalarda içindeki mevkiinin tâyini icabetmektedir.

Birçok hukukçuların da kabul ettiği gibi, âmme hukuku için, umumî olarak, iki mühim sahanın mevzuubahsolduğunda şüphe yoktur; bunlardan biri bizatihi Devletin kendisiyle ilgili ve Devletle fertler arasındaki münasebetlere taallûk eden iç saha, diğeri de muhtelif Devletler arasındaki münasebetlerle alâkadar dış sahadır. Bunlardan birincisine, yani bizatihi Devletin kendisiyle alâkadar bulunan, Devletin muhtelif unsurları arasındaki münasebetleri tespit eden, Devletle kendisini vücuda getiren fertler arasındaki münasebetleri tâyin ve tanzim eyliyen «iç âmme hukuku», ikincisine de «enternasyonal camia üyelerinin ve bilhassa müstakil Devletlerin birbirleriyle olan münasebetlerini idare eden hukuk kaideleri»nden ibaret «dış âmme hukuku» isimleri verilmektedir.

Âmme hukukunun bu her iki kısmı için de, ayrı ayrı mevzu-larla ilgili ve fakat yekdiğerine çok yakından bağlı muhtelif tâli dallar mevzuubahsolmaktadır. Nitekim, iç âmme hukuku, yapılagelmekte olan klâsik bir tasnife göre aralarında bilhassa çok sıkı bir rabıta bulunan esas teşkilât hukuku ve idare hukuku, ceza hukuku, usul hukuku gibi muhtelif kısımlara ayrılmaktadır. Yalnız, eksik bir mahiyet arzutmekten geri kalmıyan bu tarzda bir tâli tasnifte «âmme hukuku dersleri»ni ihtiva edecek tâli bir şubeye tesadüf edilmemektedir; nitekim, profesör de, binefsihi âmme hukuku derslerinin mevzuuna muhtasarana temas ettikleri halde bu tâli şubenin mevcudiyetine ve onun mevkiini tâyine büyük bir ehemmiyet atfeylemek istememişlerdir. Halbuki, «âmme hukuku dersleri» için, her şeyden evvel onun mevkiinin tâyini gibi mühim bir meselenin mevzuubahsolduğunda şüphe yoktur. İç âmme hukukunun tâli şubeleri içinde, mazisi çok yeni olan yeni bir kısım daha doğmuştur; onu da nazarı dikkate almak, onun yerine vazetmek lâzımdır.

Çok yakın bir zamana kadar gerek memleketimizin ve gerekse yabancı ülkelerin ekseri hukukçularının, hukuk hakkında yapılan

tasnifte «âmme hukuku dersleri» ne ayrı bir mevki tanınmaması gibi garip bir hataya düştüklerine işaret etmeliğimiz icabeder. Bu hata, âmme hukuku derslerinin gerek memleketimizin gerekse garp memleketlerinin üniversitelerinde hem yakın bir maziye sahib olmasından ve hem de bu hususta istimal edilen terimlerin isabetsizliğinden ileri gelmektedir. Bugün bile, tetkik edeceği mevzu taayyün ettiği halde, hukukun tasnif ve taksiminde, âmme hukuku derslerini ifade eyliyen hukuk dalına bir mevki tanınmamasında ekseri hukukçularımız tarafından ısrar olunması, ne hukukun taksimatına ve ne de hukuk tedrisatının kendine hâs olan mantığına uygun bulunmamaktadır. Bu aksaklığı çok yakından müşahede eyliyen bazı meslektaşlarımız, hukukun taksim ve tasnifindeki yeni cereyan ve temayülleri nazarı itibara alarak, iç âmme hukuku dâhilinde, esas teşkilât hukuku, idare hukuku, ceza hukuku ve usul hukukunun yanında, evvelce kısmen esas teşkilât hukukunun veya daha doğru bir tâbirle mukayeseli esas teşkilât hukukunun saha şumulüne giren birçok hususâtı ihtiva eylemek üzere, «dar mânada âmme hukuku», «umumî âmme hukuku» gibi mevzuu birbirinin aynı olan ve bugünkü «âmme hukuku dersleri» ne tekabül eyliyen yeni bir hukuk şubesine de yer vermek lüzumunu hissetmekte tereddüt göstermemişler; muhtelif terimlerle ifade edilen «âmme hukuku dersleri» nin iç âmme hukukuna dâhil ve onun diğer dalları yanında müstakil bir hukuk şubesi olduğunu zikretmişlerdir. Binaenaleyh, bugün «âmme hukuku dersleri» namı altında ifade olunan hukuk şubesinin hususî hukuk mukabili olarak kullandığımız «âmme hukuku» ndan müstakil bir mevcudiyeti vardır; «âmme hukuku dersleri» iç âmme hukukunun bir şubesini teşkil eylemektedir. Hattâ gerek Fransada ve gerekse Almanyada, «hususî» ve «dar mânada» mülâhaza edilen bu âmme hukukunun mevzuunu teşkil eyliyen hususât nazarı itibara alınarak, onun, her türlü iltibas ve müphemiyeti izale gayesiyle, diğer kelime ve tâbirlerle ifade edilmesine çalışıldığını da zikretmeliğimiz lâzımdır. Nitekim, Alman hukukçuları iç âmme hukukunun bu şubesini «Devlet hukuku» (staatsrecht) ve Fransız hukukçularının bir kısmı da Devlet mefhumunun umumî bir tarzda nazarı itibara alınmasının neticesi olarak «umumî âmme hukuku» veya «âmme hukuku prensipleri» diye tavsif etmişlerdir. Bazı Alman, Fransız ve İtalyan hukukçuları ise, iç âmme hukukunun «dar mânada âmme hukuku» veya «âmme hukuku dersleri» dediğimiz kısmına ait bahisleri «umumî Devlet teorisi» (Algemeine staatslehre - Théorie générale de l'Etat - Doctrina della stato) gibi

yeni bir isim altında daha fazla inkişaf ettirerek bizatihi Devleti felsefi ve sentetik bir tarzda mütalâa etmişler ve bu hususta, bu nam altında, muhtelif eserler vücuda getirmişlerdir (1).

İşte biz de bu yeni cereyanı nazarı itibara alarak, hukukun taksiminde takibedilen klâsik tasnifin ve bu hususta istimal edilen terimlerin bugünün ihtiyaçlarına tekabül eylemediğini söylemekten kendimizi alıkoyamıyoruz. «Âmme hukuku dersleri» nin selâmet ve istiklâli namına, bunun böyle olduğunun müdafaasını Profesör Dr. Nihat Erim'den de beklerdik. Aksi takdirde, «âmme hukuku dersleri» nin mahiyetini ve klâsik hukuk tasnifi içinde mevkiini tâyin etmek çok güçleşmektedir. Bugün bizim için hakikat olan bir şey varsa, o da menşei Lâtince «ius publicum» ve Fransızca «droit public» kelimelerinde bulan «âmme hukuku» tâbirinin gerek hukukun tasnifi ve gerek üniversitelerdeki hukuk tedrisatına dâhil bulunan hukuk şubelerinin ifadesi bakımından büyük bir aksaklık arzylemesidir; hattâ, bu aksaklık, iç âmme hukuku hakkında yapılan klâsik taksime, âmme hukuku derslerini ifade etmek üzere «âmme hukuku» namı altında yeni bir hukuk şubesinin ilâvesiyle daha fazla dikkat nazarımızı celbetmektedir. Bu hususta, iç âmme hukukunu esas teşkilât hukuku, idare hukuku, ceza hukuku, usûl hukuku diye muhtelif dallara ayırdıktan sonra, «âmme hukuku dersleri» ni ifade eyliyen «bizatihi âmme hukuku» şubesine de, hukukun «âmme» ve «hususî» olmak üzere taksiminde istimal edilen «âmme hukuku» tâbiriyle bir iltibasa meydan vermiyecek yeni bir isim bulmak veya «ius publicum», «droit public» kelimelerinin mukabili olarak «âmme hukuku» ndan gayrı bir terim kullanmak zarureti vardır ve istimal olunan hukukî istilâhlardaki vuzuh ve isabet, hukukun tarzı taksimindeki insicam ve tenazuru muhafaza endişesi de bunu icabettirmektedir. Meselâ «ius publicum» un mukabili olarak «umumî hukuk» terimini veya Montesquieu'nün «Kanunların Ruhu» adlı eserinde hükûmet edenlerle edilenler arasındaki münasebetlerin tanzimiyle ilgili hukukî prensipleri ifade sadedinde hususî hukuka mütenazır olarak istimal eylediği «siyasî hukuk» istilâhını kulanmak ve bunu iç ve dış olmak üzere ikiye tefrik eyledikten sonra iç olanı âmme hukuku (âmme hukuku dersleri), esas teşkilât hukuku, idare hukuku... gibi tâli bir taksime tâbi

(1) Meselâ Alman hukukçularından *Jellinek (G)*, Fransız hukukçularından *R. Carré de Malberg*, İtalyan müelliflerinden *Flachi, Redano, Mosca, Rava*, Avusturyalı hukukçulardan *Hans Kelsen*, ve bunlardan başka *Salomon, Waldecher, Dabin (J.)* tarafından vücuda getirilen eserler.

tutmak mümkündür. Veyahut da «*ius publicum*» un karşılığı olarak «âmmе hukuku» tâbirinin kullanılması ve iç âmmе hukukunu tâli bir taksime tâbi tutarken bugün «âmmе hukuku dersleri» hakkında kullandığımız «âmmе hukuku» teriminin yerine de mevzuu muayyen bir Devleti nazarı itbara almaksızın, Devlet hakkında umumî prensipleri tetkik etmek olan ve muhtelif hukukçular tarafından da istimal edilen «umumî âmmе hukuku» veya «Devlet hukuku» gibi yeni bir ıstılâhın ikamesi de mümkün görülebilir.

Hukukun taksiminde, «hususî hukuk» un mütenazırı olarak «âmmе hukuku» teriminin kullanılması keyfiyeti, hukuk tedrisatına ithal olunan hukuk şubelerinin ifadesi bakımından da bir aksaklık ve talebelerin zihinlerinde bir tereddüt husule getirmekte, «âmmе hukuku dersleri» nin mahiyeti hakkında kat'î ve vâzih bir fikrin elde edilmesini imkânsız kılmaktadır. Her şeyden evvel hukukun «âmmе» ve «hususî» olmak üzere ikiye tefriki ve khususî hukuka mütaallik muhtelif hukuk şubelerinin ayrı ayrı bir ders halinde gösterilmeleri ve bunların haricinde «hususî hukuk» diye müstakil bir ders, bir tetkik mevzuu bulunmadığı halde «âmmе hukuku» diye ayrı bir dersin mevcudiyeti yeknazarda garip görülmekte ve âmmе hukukunun muhtelif dallarının ayrı ayrı okutulduktan sonra bir de bunların heyeti mecmuasını ifade ve ihtiva eyliyen «âmmе hukuku» diye bir dersin okutulması gibi bir fikir hâsıl olmaktadır. Nitekim, Profesör Dr. Nihat Erim tarafından istimal buyurulan «bizim dersimizin mevzuu, bütün bu âmmе hukuku meselelerinin esasını teşkil eden prensiplerin tetkikine inhisar edecektir» tarzındaki kelimeler de yeknazarda böyle bir zehabın husulünü mümkün kılmaktan geri kalmamaktadırlar. Bugün «âmmе hukuku» denilen ders de, «*ius publicum*» un bir dalını teşkil eyliyen iç âmmе hukukuna dâhil esas teşkilât hukuku, idare hukuku vesair hukuk şubelerinin yanında, onlarla yan yana ve müstakil bir mevcudiyeti haiz bulunmakta ve o da iç âmmе hukukunun bir dalını teşkil eylemektedir; «âmmе hukuku dersleri» hakkında istimal edilen «âmmе hukuku» tâbirinin hukukun taksiminde «*ius publicum*»'un karşılığı olarak kullanılan «âmmе hukuku» terimi ile bir alâkası mevcut değildir. İşte, bunun içindir ki, hukukun esas taksiminde «*ius publicum*» un karşılığı olarak «âmmе hukuku» kelimesinin kullanılması, sonradan bu âmmе hukuku tâbirine dâhil iç âmmе hukukunun muhtelif dalları meyanında mevkii bulunan bir dersin de «âmmе hukuku» terimi ile ifade olunması, talebelerin zihinlerinde, düşüncelerinde pek haklı olarak «âmmе hukuku dersleri» nin mev-

zuu hakkında bazı tereddüt ve şüphelerin husulüne sebebiyet vermektedir.

İşte bu tereddüt ve şüphelerin izalesi bakımından da, ya hukuku ikiye taksim ederken «ius publicum» un mukabili olarak «umumi hukuk» tâbirini istimal ve bunu iç ve dış olmak üzere ikiye tefrik eyledikten sonra iç olanını «âmme hukuku», «esas teşkilât hukuku», «idare hukuku» vesaire gibi kısımlara ayırmak; veyahut da «ius publicum» un karşılığı olarak «âmme hukuku» kelimesini istimal ve bunu iç ve dış olmak üzere ikiye tefrik eyledikten sonra iç olanı tâli kısımlara ayırırken «esas teşkilât hukuku», «idare hukuku» vesaire gibi diğer hukuk şubelerinin yanında bugün «âmme hukuku» denilen derslerin mevzuunu teşkil eyliyen tâli hukuk şubelerini de «umumi âmme hukuku», «Devlet hukuku» gibi terimlerle ifade etmek daha doğru olur. Bu şekilde hareket edildiği takdirde, «âmme hukuku dersleri» nin hukukun taksim ve tasnifindeki mevki daha iyi anlaşılacaktır kanaatindeyiz.

III. O halde yeni bir mesele daha kendisini göstermektedir; acaba «âmme hukuku dersleri» nin mevzuu nedir? Profesör Dr. Nihat Erim, âmme hukuku derslerinin mevzuunu şu şekilde tâyin etmektedir: «Âmme hukuku tâbiri içinde çok geniş ve her biri başlıbaşına ayrı bir dersin mevzuunu teşkil eyliyen hukuk kaidelerinin heyeti umumiyesi toplanmıştır: esasiye hukuku, idare hukuku, usul hukuku, Devletlerarası hukuk... Bizim dersimizin mevzuu bütün bu âmme hukuku meselelerinin esasını teşkil eden prensiplerin tetkikine inhisar edecektir... Tedrisat sahasına girişi nispeten yeni olan bu dersin mevzuunda henüz tam bir istikrar hâsıl olmuş değildir. Garpta olduğu gibi bizde de hemen hemen her profesör müfredat programına değişik bahisler koymaktadır. Yalnız birçok noktalarda değişiklikler arzeden âmme hukuku dersi notları ve kitapları yakından incelendiği zaman, bazı esaslı mevzuların her fakülte programında ve her profesörün notlarında veya kitaplarında yer aldığı görülmektedir. Müşahede edilen bu vâkıa âmme hukuku dersinin mevzuunun da yavaş yavaş iyice belirmeye başladığını ispat eder» (sa. 13—14).

Profesörün bu mütalâaları tamamen doğrudur; ancak, bu sözlerin, bizlere, âmme hukukunun mevzuu hakkında kat'î ve sarîh bir fikir verdiklerini söylemeğe de imkân yoktur. Âmme hukuku derslerini Paris Hukuk Fakültesinde ilk defa okutan Profesör—Dekan Larnaude'un, bu dersin okutulması vazifesini üzerine alan her pro-

fesörün onu uygun gördüğü şekilde tertiplemekte serbest bulunduğunu söylediği zamanla içinde bulunduğumuz zaman arasında, «âmme hukuku dersleri» nin inkişafı ve mevzuunun istikrar kesbetmesi bakımından birçok mühim adımların atıldığını ve birhaylı müspet ve kat'î neticelere varıldığını ihmal etmemek icabeder. Bundan dolayı, «âmme hukuku dersleri» nin «yavaş yavaş iyice belir-meye» başlayan mevzuunu da mümkün olduğu kadar canlandırmak ve ona mümkün olduğu kadar bir istikrar temin eylemek lâzımdır. Nitekim, Profesör Dr. Nihat Erim'in eserlerinin baş tarafındaki ön-sözlerinin muhtevası da, belir-meye başlayan bir mevzuun mevcudiyetini mükemmel bir şekilde ifade etmekten geri kalmamaktadır.

Bugün hâkim olan kanaata göre, binefsihi âmme hukukunun, tâbiri diğerle «âmme hukuku dersleri» nin tetkik sahasına, Devle-tin menşe ve mahiyetine, vazife ve faaliyetlerine, fertlerle olan mü-nasebetlere mütaallik muhtelif meselelerin, herhangi muayyen bir Devlete inhisar ettirilmiyerek, çok geniş ve şümüllü bir çerçeve dâ-hilinde, umumî ve sentetik bir tarzda izahı gibi muhtelif hususat it-hal edilmektedir. Âmme hukuku derslerinin gayesi, talebelerin bu hukuk şubesiyle ilgili olmak üzere hukuk edrisatının muhtelif yıl-larında gördükleri mütaaddit derslerde hakkında bir bilgi edindik-leri Devletin bünyesine daha fazla nüfuz edebilmelerini temin etmek; talebelerin bizzat Devlet mefhumu etrafında edindikleri muhtelif bilgilerden esaslı ve ölçülü bir sentez vücuda getirmektir. İç âmme hukukunun bu şubesinde, hususî şekilde herhangi bir Devletle uğ-raşılmıyarak, umumî bir şekilde Devletten, Devlet mefhumundan, Devletin menşeyinden, Devlet hakkında hâkim olan telâkkilerden, iç-timaî, siyasi ve hukukî bir müessese olan Devletin cevher ve ehem-miyetinden, Devletlerin kâffesi için mer'î umumî prensip ve vasıf-lardan bahsolunmaktadır. «Âmme hukuku dersleri» nin gayesi, po-zitif hukuk ile ancak muayyen bir nispet dâhilinde bağlı kalarak, bizatihi Devletin neden ibaret bulunduğunu tâyin ve tespiti çalışmak, Devlet hakkında umumî prensipleri tebarüz ettirmek, Devleti vü-cuda getiren unsurları tetkik ve tahlil eylemek, otoritelerin hepsi-nin müşterek faaliyetlerine hâkim olan prensipleri meydana çıkar-maktır. Âmme hukukunun hedefi, Devletin umumî ve sentetik bir görüşle izahından, Devletin umumî ve esas prensiplerinin meydana çıkarılmasından, bizzat Devletin ve onu tesis ve teşkil eyliyen un-surların araştırılmasından, Devletin ve Devletle ilgili prensiplerin tetkikinden ibarettir. «Âmme hukuku dersleri» münhasıran Devlet-

ten, Devletin bizzat kendisinden bahseyliyen, Devlete ithal olunan sosyal grupların tetkikiyle meşgul olan, Devletin tarihî ve içtimâî şekillerinin cümlesini nazarı dikkate alan bir hukuk şubesidir. Kısaca «âmme hukuku dersleri» nin ilmî hüviyet ve mahiyeti, bizzat Devletin kendisine, umumî bir Devlet teorisine tekabül etmektedir. «Âmme hukuku dersleri» nin mevzuu, kollektivitenin, beşerî taazuvun en mütekâmil şekli olan, insan cemiyetlerinin bugün sevk ve idare edilmiş şeklini ifade eyliyen, hukukî, içtimâî ve siyasi vâkıaların en dikkate şayan ve en mühimmi olan Devleti, Devleti ilgilendiren umumî prensipleri tetkik ve mütalâa etmektir.

IV. «Âmme hukuku dersleri» nin tetkik sahasına giren hususâtın incelenmesi bakımından takibolunan plâna gelince; profesör Dr. Nihat Erim, eserlerini bu bakımdan üç mühim kısma ayırmaktadırlar. Bunlardan birinci kısım âmme hukuku nazariyelerinin tarihçesine tahsis edilmiştir. Buna «âmme hukuku nazariyeleri» denmesindeki hakiki sebebi bir türlü anlayamadığımızı söylersek hakikati ifade etmiş oluruz zannındayız; oldukça müphem bir mahiyet arz etmekten hâli kalmıyan bu tâbirin yerine başka bir başlık konması daha iyi olurdu.

İkinci kısım «zamanımız Devlet nazariye ve sistemleri» ne ayrılmıştır. Bu kısımda «ondokuzuncu yüz yılın ortasından beri türlü adlarla ortaya atılmış fikirlerle tatbikat alanında yer almış sistemlerin izah, mukayese ve tenkidi yapılacaktır.»

Üçüncü ciltte «Türk âmme hukuku mevzuatı incelenecek ve diğer memleketlerin kanunlarıyla karşılaştırılacaktır. Devleti hukukla bağı kılmak yolunda daha Mutlakiyet devrinde başlamış olan teşebbüslerin mahiyetleri üzerinde durulduktan sonra, Türk İnkılâbının getirdiği yeni telâkkiler birer birer ele alınacak ve temel yasa-mızda tespit edilmiş bulunan Türklerin âmme haklarının bugünkü durumu tahlil edilecektir.»

Takibedilen bu plânın en iyi olan tarafı Devlet nazariyelerinin tarihine verdiği ehemmiyettir. Profesör Dr. Nihat Erim, bu ehemmiyeti, şu sözleriyle tebarüz ettirmektedirler: «Hukuk dalları içinde umumî felsefeye, siyasete, tarihe âmme hukuku kadar yaklaşan ve içtimâî ilimlerin diğer şubelerine onun kadar sıkı bağı olan başka bir dal yoktur. Öğrenirken ve öğretirken, öğrenenin ve öğretenin daima büyük alâkasını çeken; çünkü, bugünkü ve yarınki siyasal cemiyetin insanla başlamış ve insanla beraber devam edecek olan türlü meselelerinden her biri âmme hukuku için ayrı ehemmi-

yeti haizdir. Varlığına kavuştuğu andan beri esas cevheri bakımından hemen hiç değişikliğe uğramamış olan insan oğlu bütün tarih boyunca hep aynı dâvalarla karşılaşmış, hep aynı muammaların düğümünü çözmeğe çalışmıştır. Bundan dolayı âmme hukuku, Devlet nazariyeleri tarihinden ayrı olarak ele alınır, temelsiz bir yapı gibi en küçük bir sarsıntı ile yıkılmak tehlikesiyle başbaşa kalır. Bugün faşizm, nasyonal-sosyalizm, komünizm, liberalizm, ferdiyetçilik adları altında yeni birer sistem olmak iddiasıyla karşımıza çıkan cereyanların kaynağını eski Yunanda, Romada, ortaçağda buluyoruz. Zamanımız nazariyecilerinin heyecanlı münakaşalarına mevzu teşkil eden hükümlerlik, hürriyet, nizam gibi mefhumlar iki bin yıldır hiç şüphesiz yüz defa ele alınıp bırakılmış, türlü görüşlerle, türlü şekillerde tatbik edilmiş sistemlerin temeli olmuştur» (sa. 3—4).

Profesörün bu sözlerinde büyük bir hakikatin ifadesini bulmaktayız. Meslektaşımızın kesin sözlerle ifade buyurdukları gibi, beşerî hayatın zarurî bir şartı ve lüzumlu bir unsuru olan Devlet, sosyologların, hukukçuların, siyaset adamlarının, filozofların hattâ din-adamlarının bile daima dikkat nazarlarını celbeylemekten hiçbir suretle geri kalmamıştır. Dünyada medeniyet kendisini gösterdiği andan itibaren muhtelif şekiller altında ve muhtelif isimlerle gözüken, muhtelif tekâmül merhalelerini geçirdikten sonra «Devlet» namını alan bu içtimâî, siyasi ve hukukî vâkıa, onun mahiyet ve asli bünyesini tâyin keyfiyeti, filiyat sahasındaki tekâmülle muvazi olarak birçok mütefekkirlerin dikkat nazarlarını celp ve onların derin incelemelerine mevzu teşkil eylemiştir. Devlet ve nihayet onun şe'nî bir ifadesi olan kudret ve salâhiyetlerin tevzi ve tanzimi, bunların muayyen bir teşkilât ve nizama raptı, bu teşkilât ve nizamın mahiyetini tâyin, topluluğa en iyi bir idare şeklini bahş gibi muhtelif hususâtın çok uzak devirlerden itibaren birçok mütefekkirlerin üzerinde durdukları en mühim hâdiseler olduklarında, Devlet ve hâkimiyetten bahsedildiği müddetçe de bu muhtelif meselelerin daimî birer tetkik mevzuu olacaklarında şüphemiz yoktur. İlk zamanların Konfüçyüs (M.E. 551—479), Sokrat (M.E. 470—399), Plâton (M.E. 429—347), Aristoteles (M.E. 384—322), Polib (M.E. 210—128), Siseron (M.E. 106—43) gibi mümtaz simalarının bazan içinde buldukları devrin siyasi hâdiselerinin tesiri altında kalarak ve bazan da bu hâdiselerden mülhem olarak, Devletin cevheri aslîsini tespit hususunda sarfettikleri büyük ve azimkâr gayret, «âmme hukuku dersleri» nin mevzuunu teşkil eyliyen «Devlet» e karşı atfedilen

ehemmiyeti bütün canlılığıyla tebarüz ettirmektedir. Keza, ilk zamanların siyasi düşüncelerine, Devletle alâkadar hususata, muhtelif sebeplerin tesiri altında ve muhtelif kaynaklardan mülhem mühim ve dikkate şayan yenilikler ilâve eyliyen ortaçağ da «Devlet» e atfolunan büyük ehemmiyeti ifadede ilk zamanlardan hiçbir suretle geri kalmamakta ve hattâ birçok cephelerden de onu itmam etmektedir. Birbirini takibeyliyen her asırda, bazan garip, bazan birbirine tamamen zıt ve bazan da hatalı olmasına rağmen çok parlak derin incelemelere, yekdiğerini takibeyliyen daimi bir fikir silsilesine şahit olmaktayız. Bilhassa yeni zamanlara girerken ve yeni zamanlarda Devlet hakkında daha büyük bir gayret sarfedildiği, onyedinci ve onsekizinci asırların mütefekkirleri tarafından, devrinin siyasi hâdiselerinden mülhem ve bu hâdiseler üzerinde de kendi tesirlerini göstermekten geri kalmıyan birçok fikirlerin serdolunduğu, Devletin esaslı tetkiklere mevzu teşkil eylediği görülmektedir. Onsekizinci asrın sonlarına doğru ve keza ondokuzuncu asırda Devleti daha vâzih bir surette tebarüz ettirmek ve ona, kendine has bir tetkik sahası temin eylemek gayesiyle, menşeyini bilhassa Alman mütefekkirlerinde bulan, birçok yeni teşebbüslere girişildiği müşahede olunmaktadır. Bu teşebbüsler, akisleri zamanımızda bile bütün ehemmiyetini muhafaza eyliyen ve bilhassa Fransız mütefekkirleriyle kendisini gösteren birçok münakaşalara sebebiyet vermiş, gittikçe derinleşen birçok yeni mübahaselere mevzu teşkil etmiş, bu hususta yeni yeni Devlet ideolojilerinin zuhurunu hazırlamışlardır. Müdafaa edilen fikirler ve bunlara karşı ileri sürülen zıt mütalâalar, yalnız nazariyat ve fikir sahasına inhisar etmiyerek, bunlar tatbikat ve filiyat sahasında da kendi tesirlerini göstermişlerdir.

Profesör tarafından takibolunan plânın diğeri mühim bir noktası da, eserinin ikinci kısmını «zamanımız Devlet nazariye ve sistemleri» ne tahsis etmiş olmasıdır. Profesör Dr. Nihat Erim, yalnız Devlet nazariyelerinin tarihî seyrini tetkik ile iktifa etmiyerek, aynı zamanda bugünün fikir cereyanları, bugünün Devlet sistemleri üzerinde de durmayı lüzumlu görmüşlerdir. Çünkü, halen, ne fikrî sahada ve ne de filiyat bakımından Devlet ve onunla alâkadar meseleler üzerinde kat'î ve nihai neticelere varıldığını; ne fikrî faaliyetin ve ne de bununla pek yakından alâkadar bulunan çok şiddetli siyasi hareketlerin sona erdiklerini söylemeğe imkân yoktur. Halen, her tarafta nazarlar Devlet ve onunla alâkadar meseleler üzerinde, otorite, iktidar, hükümet gibi halli güç ve geniş bir mesele üzerinde teksif edilmiştir. Bundan dolayı dün olduğu gibi bugün de,

Devletin en canlı ve en fazla dikkat ve ihtimama mazhar meselelerden biri olduğu inkâr edilemez. Bugün âmme hukuku, umumî âmme hukuku, Devlet hukuku, Devlet ilmî, siyasî cemiyetlerin sadet veya ıstırapları üzerinde büyük bir nüfuz ve tesiri haiz bulunmaktadır. Hukukun bu şubesinin ekseriya sık sık tekerrür eyliyen hatalarının, sosyal taazzuvun zâfını ve hattâ bazan onun inhi-lâlini mucibolacak menfi hâdiselerin, dikkate değer karışıklık ve fenalıkların zuhuruna sebebiyet verdiklerinde şüphe yoktur. İçinde bulunduğumuz asrın hâdiseleri, Devletin bir buhran geçirmekte olduğunu ve bu buhranla birlikte Devletin arzylediği ehemmiyetin de evvelki devirlere nazaran daha hususî bir mahiyet iktisabeylediğini çok vâzıh bir şekilde bizlere göstermektedirler. Devletin bir zaman çok mahdut olan vazifeleri artmış, içtimâî ve iktisadî faaliyet sahaları genişlemiş ve bunlarla muvazi olarak Devletin salâhiyetleri de çoğalmıştır. Salâhiyetlerin artması keyfiyeti, çoğalan bu salâhiyetlerin tanzim ve tevzii, onların muayyen bir teşkilât ve nizama bağlanmaları gibi her zaman bahis mevzuu olan meselelerin ehemmiyetini de artırmış ve fakat bu hususta kat'î ve nihâî bir hal tarzına da varılamamıştır. Bundan dolayıdır ki, halen, bilhassa bahis mevzuu salâhiyetlerin teşkilâtiyle alâkadar olmak üzere, Devletin bir buhran geçirdiği, Devletin yeniden tanzim ve tensikî ileri sürülmekte; ve Devleti tetkik meselesinin büyük bir ehemmiyet arzylediği, Devleti tetkik ve mütalâa keyfiyetinin beşerî ihtiyaçların en başında geldiği kabul edilmektedir. Bugün Devletin incelenmesi, ehemmiyetini daima muhafaza eyliyen ve halli daima güç olan bir mesele şeklinde kalmakta; onun vüs'atî ve girift bünyesi kendisine atfolunan ehemmiyetin gittikçe artmasını mucibolmaktadır. Hâdiselerin ve bilhassa içinde bulunduğumuz devrin vâkıalarının, tetkik olunacak Devlet meselesine halen de büyük bir canlılık ve dikkate değer bir ehemmiyet bahşeydiklerinde şüphe yoktur. İşte, muhterem profesör tarafından «zamanımız Devlet nazariye ve sistemleri» ne, eserlerinin ikinci cildini tahsis eylemelerinin lüzum ve ehemmiyeti, kendi hakikî sebebini, zikreylediğimiz bu mülâhaza ve mütalâalarda bulmaktadır.

Profesör Dr. Nihat Erim, eserinin üçüncü cildini «Türk âmme hukuku» na tahsis etmektedir. Biz bunda da büyük bir isabet görüyoruz. Bize göre «âmme hukuku dersleri» bir taraftan umumî olarak Devletin izahını mümkün kılmakta ve diğer taraftan da millî âmme hukukumuzun tetkikine müsait bir bünyeye malik bulunmaktadır. Bundan dolayıdır ki, umumî âmme hukuku dersleri için,

esas itibariyle iki mühim dalın, mevzuubahsolabileceğine taraftar bulunmaktayız; bunlardan birincisi muayyen bir Devleti nazarı itibara almaksızın, çok umumî mânada Devlete mütaallik, Devletlerin kâffesi için mevzuubahis umumî prensipleri, umumî olarak Devleti tetkik eyliyen kısımdır ki biz buna umumî Devlet teorisi veya umumî olarak Devletin tetkiki diyoruz. Fakat, Devlet hakkında mevzuubahis bu umumî tetkik ve izah tarzının yanında muayyen bir Devleti nazarı itibara alan, onun kuruluşunda hâkim olan prensipleri, onun tarihî tekâmülünü, siyasî teşkilât ve müesseselerini, bu teşkilât ve müesseselere hâkim olan hukuki prensipleri tetkik eyliyen diğer bir kısım daha mevzuubahsolmaktadır ki, biz, buna, eğer tâbir caizse, «millî âmme hukuku» diyoruz. Devletin umumî izahının yanında bu millî âmme hukukunun da bilinmesi, onun da âmme hukuku derslerinin hudutları dâhiline ithal edilmesi lâzımdır. Umumî âmme hukuku, bizleri, hiçbir zaman millî âmme hukukumuzu öğrenmekten muaf kılamaz. Bu millî âmme hukuku da, umumî olarak Devletin tetkik ve izahında takibedilen metot ve esaslara göre, Türk Devletiyle ilgili umumî prensiplerin meydana çıkarılmasına, kendi millî âmme hukukumuzla ilgili bir Devlet teorisinin, millî âmme hukukumuz hakkında bir izah tarzının vücuda getirilmesine hizmet edecektir. Fakat, vücuda getirilecek bu izah tarzında Türk esas teşkilât hukukuyla idare hukukunun sahai şümülüne dâhil bulunan meselelerin tetkikinden mümkün olduğu kadar uzak kalınarak, umumî âmme hukukunda takibolunması lâzımgelen metot ve esaslar dâhilinde, sentetik bir görüşle, yalnız millî âmme hukukumuzun ana hatlarının tebarüzüne çalışmak lâzımdır.

Profesör Dr. Nihat Erim tarafından takibolunan plânın «âmme hukuku dersleri» nin bünye ve mahiyeti bakımından bütün ihtiyaçlara tekabül ettiğini, hiçbir noksanlık arzylemediğini söylemeye de imkân yoktur. Nihayet her insan eserinde olduğu gibi bunda da bir eksiklik görmek ve böyle bir eksikliğin mevcudiyetini iddia etmek kadar kolay bir şey de yoktur. Biz, profesörün karşılaştığı müşküllerin ağırlığını bildiğimiz için, bu bakımdan çok munsıf olmayı daha iyi bir hattı hareket telâkki ediyoruz. Tenkidin kolay fakat yapmanın güç olduğunu hiçbir zaman inkâr edenlerden değiliz.

Plânın eksikliği bakımından en fazla nazarı dikkatimizi celbeden hususata kısaca temas edelim. Evvelâ eserin birinci cildinin Devletin tarihî menşesine tahsis olunan birinci bölümünde istiraal olunan serlevha, o bölümde izah olunan hususata ifade edecek mahiyette değildir. Buna «Devletin menşesini izah eden muhtelif doktrin-

ler» denseydi daha iyi olurdu. Çünkü, Devletin tarihi menşei den-
diği zaman, burada, daha ziyade tarihi ve sosyolojik bir tetkikin
mevcudiyeti fikri hâsıl olmaktadır. Halbuki mezkûr bölümde Dev-
letin tarihi ve sosyolojik menşei değil, daha ziyade Devletin men-
şei hakkında muhtelif zümrelerde cemedilen müteaddit doktrinler
izah edilmektedir. Bundan başka Devletin menşei hakkındaki bu
muhtelif doktrinlerin daha ilmi ve daha mufassal bir şekilde izah
olunması icabederdi; zira Devletin menşei ve bu husustaki dok-
trinleri tetkik etmek bilhassa «âmme hukuku dersleri» ni ilgilendi-
ren bir bahistir ve bunun tetkik yeri de burasıdır (2); nitekim, on-
sekizinci asır filozoflarından Montesquieu, «cemiyetlerin menşei ni
ihtimamla araştırmadan âmme hukukundan bahsolunabileceğini as-
la duymadım» (Bk: Lettres Persanes, XCIV) demekle bu hakikati
büyük bir vuzuhla ifadeye hizmet etmekten geri kalmamıştır. Bu
doktrinler meyanında, keza, biyolojik veya uzviyetçi nazariyeye hiç-
bir yer verilmemesi de herhalde ihmal edilmiş bir nokta olmaktan
geri kalmamaktadır.

Devletin tarihi menşeiine temas eden profesör, onun ve onunla
alâkadar siyasi müesseselerin tarihi tekâmülüne eserinde hiçbir yer
ayırmamaktadır. Halbuki, Devlet doktrinlerinin tarihi kadar Devle-
tin ve siyasi müesseselerin tarihi tekâmülü de bir kıymet ve ehem-
miyet arz etmektedir. Devlet, nihayet tarihi bir tekâmülden ve ta-
biatın oluşundan doğduğuna göre, bu tekâmüle de bir kıymet ve
ehemmiyet vermek lâzımdır. Ondokuzuncu asrın İsviçreli hukuk-
çularından Bluntschli (3), tarihin, Devletin menşei ve esaslarını na-
zariyelere nazaran daha iyi aydınlatacağını söylerken, tarihin bil-
dirdiği hakikatlerle felsefi mütalâaları kontrol ederken herhalde bü-
yük bir hataya düşmüş değildir. Profesörün de isminden büyük bir
hayranlıkla bahseylediği ondokuzuncu asır Fransız mütefekkirlerin-
den Fustel de Coulanges (1830—1889) ın «Eski Fransanın Siyasi
Müesseselerinin Tarihi» adlı eserinde kullandıkları «tarih husule ge-
len bir sürü hâdiseler yığınınından ibaret değildir; tarih, insan cem-
iyetleri ilmidir. Tarih bu cemiyetlerin nasıl teessüs eylediklerini, bun-
lardan her birine mahsus birliğin hangi kuvvetlerle muhafaza edil-
diğini araştırır. Tarih, bu cemiyetlerin mevcudiyetini idame etti-
ren uzuvları, onların her birinin kendine mahsus hukukunu, umu-

(2) Alman hukukçularından *G. Jellinek* ve Fransız hukukçularından *Car-
ré de Malberg*'in buna zıt bir telâkkiyi müdafaa etmelerine rağmen, biz bu ka-
naati taşımaktayız.

(3) Heidelberg Üniversitesinde de profesör olarak bulunmuştur.

mî iktisadiyatını tebarüz ettirir» tarzındaki cümlelerin büyük bir hakikati ifade eylediklerinden şüphe edemeyiz. Bu tarzda bir tetkikin ihmal edilmemesi keyfiyeti, bizlere âmme hukuku derslerinin mevzuu olan Devletin bünyesinde hakikaten esas ve müstakar olan hususatla yalnız muvakkat ve geçici olan hususâtı daha iyi tâyin ve tespit imkânını vermekten geri kalmıyacak ve bizleri indî ve kabli hükümlerden imkân nispetinde kurtaracaktır. Zaten, umumî âmme hukukunun, âmme hukuku derslerinin, muhterem profesörün de teyit buyurdıkları gibi, en esaslî unsurlarından biri olan ve Devletlerin usulü idarelerinden ibaret bulunan siyasetin bizatihi tecrübeye dayanan bir ilim olması ve tecrübenin ise tarihî müşahedeye istinadeylemesi bizleri bu tarzda bir tetkiki icraya da mecbur kılmaktadır. Bundan dolayıdır ki ondokuzuncu asır mütefekkirlerinden Joseph de Maistre (1753—1821) in «hâkimiyet» hakkındaki eserinde «insanlara siyasetin ilk ve daha doğrusu yegâne hocası olan tarihi hatırlatmak lâzımdır», «tarih tecrübî yani yegâne iyi olan siyasettir», «bir milletin siyasî teşekkül ve teessüsü, ancak o milletin tarihinin zarurî bir neticesi olabilir» tarzındaki sözlerinin ve keza Alman hukukçularından Jellinek'in, tarihin ve bilhassa Devletlerin teşekkülü, onların mukadderat ve inkırazlarıyla alâkadar siyasî tarihi ile içtimaî seyir ve inkişafı tetkik eyliyen sosyal tarihinin Devlet ilmi ile uğraşanlar için esas yardımcı unsurlardan bir olduğu hakkındaki fikirlerinin büyük bir hakikati ifade eylediklerine tamamen kanî bulunuyoruz. Devlet doktrinlerinin yanında, herhalde, Devletin, siyasî müesseselerin, âmme hukuku ile ilgili müesseselerin tarihî tekâmülünün de mühim bir rolü vardır ve bunlar birbirine çok sıkı bir surette bağlı bulunmaktadırlar. Devlet yalnız doktrin bakımından bir tekâmüle maruz klmış değildir; aynı zamanda bizatihi Devletin de geçirdiği bir tekâmül ve istihale mevcuttur ve bunun da doktrin kadar ve hattâ bazı bakımlardan ondan fazla bir ehemmiyeti vardır. İşte bundan dolayıdır ki, Devlet doktrinlerinin yanında, Devletle ilgili hâdise ve vâkıaların tarihî seyri-ne, tekâmülüne, muhtasar bir şekilde, âmme hukuku derslerinin bahsettiği imkân nispetinde, bir yer vermek daha doğru olur. Doktrinlerin tekâmülüyle Devletin tekâmülü birbirini itmam eden hâdiselerdir; her ikisinin de yekdiğeri üzerine mütekebil tesirleri vardır. Doktrinler kadar, o doktrinlerin hakikî mahiyetini kavrayabilmek için, Devletin tarihî şekilleri de haizi ehemmiyettir. Bugünkü Devlet, netice itibariyle, bu tarihî seyir ve tekâmülün, tarihî muhtelif merhalelerin vardığı bir neticeden başka bir şey değildir. Devlet hakkın-

daki tetkikatın yalnız doktrinlerin tekâmülüne, nazariyelerin tarihine inhisar ettirilmesi, nihayet bir Devlet felsefesi, bir Devlet felsefesi tarihi yapmak, Devleti yalnız doktrin cephesinden tetkik eylemek demektir. Halbuki âmme hukuku derslerinin yegâne gayesi bu değildir. Âmme hukukunu, umumî felsefe de dâhil olmak üzere Devletle ilgili muhtelif bilgilerin bir sentezi şeklinde karşılamak ve bu senteze dâhil olacak unsurların kıymet ve ehemmiyetlerini, nispet ve derecesini, çok hassas ve ölçülü bir şekilde tâyin ve tespit etmek lâzımdır. Devlet tek bir unsurdan değil, bilâkis, ahlâkî, siyasî, hukukî, iktisadî, tarihî unsurlardan müteşekkil bir organizm, kendisinde Devletin cevheri aslisini izaha medar olan felsefî, Devletin inkişafını tebarüz ettiren tarihî-siyasî, Devletin bir nizama tâbiyetini ifade eyliyen hukukî olmak üzere muhtelif safhalar bulunan zihayat bir varlıktır. Âmme hukuku derslerinde Devletin içtimai, siyasî-tarihî, felsefî, hukukî, iktisadî cephelerinden yalnız birisinin sahası dâhilinde kapalı kalmamak, bu muhtelif cephelerin hepsini ayrı ayrı nazarı dikkate almak lâzımdır. Âmme hukuku dersleri için ideal olan nokta, bu müteaddit cephe ve unsurların, her birinin haiz bulunduğu ve arzettiği ehemmiyete göre, ahenktar bir yapı dâhilinde mezç ve tevhid edilmiş olmasıdır. Fakat bu temenninin tamamen tahakkuku çok güç ve hattâ imkânsız olsa bile, Devleti tetkik ederken, yine zikrelediğimiz bu muhtelif unsur ve cephelerden yalnız birini nazarı itibara almamak, yalnız ona saplanıp kalmamak, Devletin bu muhtelif unsur ve cephelerinin her birini ayrı ayrı, mümkün olduğu kadar göz önünde bulundurmak lâzımdır. Aksi takdirde, Devlet hakkında takdire değer tam ve kat'î bir neticenin elde edilebilmesi mutlak surette imkânsızdır. Devlette mürekkep bir karakter, terkiбі bir bünye, sentetik bir yapı mevcuttur; ona bu karakteri, bu bünyeyi, bu yapıyı bahşeyliyen unsurların ve bu unsurların bir ifadesi olan cephelerin hepsini, imkân ve lüzum nispetinde tetkik etmek, nazarı dikkate almak lâzımdır. Zaten müellif de, «hukuk dalları içinde umumî felsefeye, siyasete, tarihe âmme hukuku kadar yaklaşan ve içtimai ilimlerin diğer şubelerine onun kadar sıkı bağı olan başka bir dal yoktur» demekle bu hakikati mükemmel bir şekilde ifade buyurmuşlardır.

Profesör Dr. Nihat Erim tarafından takibolunan plânda, Devletin hukukî cephesinin de büyük bir ihmale uğradığı görülmektedir. Unutmamak lâzımdır ki, âmme hukuku dersleri her şeyden evvel hukuk ilmine bağılı bulunmaktadır; hukukun taksimatı dâhilinde müstakil bir mevki işgal etmektedir. Âmme hukuku, Devlet huku-

ku, umumî âmme hukuku, Devlet ilmi için bir hususî ehemmiyeti haiz bulunan hukuku, Devletten uzaklaştırmaya, Devleti hukukî nizam haricinde tetkik ve mü'alâaya imkân yoktur. Fakat, âmme hukuku için, yalnız hukukî telâkkileri ilmi bir tarzda bir araya toplamak, bunlardan neşet eyliyen hukukî kaideleri sistematize etmek, Devleti münhasıran hukukî nizam dâhilinde tetkik eylemek kâfidir demek de istemiyoruz. Hiçbir şekilde, Alman hukukçularından W. E. Albrecht'in, C. F. de Gerber'in, Wundt'un, kısmen George Jellinek'in, Fransız mütefekkirlerinden Ch. Benoist ve R. Carré de Malberg'in, Avusturyalı hukukçulardan Hans Kelsen'in, Çeko-Slovakyalı hukukçulardan F. Weyer'in, Polonyalı hukukçulardan S. Rundstein'in ve keza Borel, A. Verdross, A. Merkel, F. Kaufmann, F. Schreider, J. Kunz gibi diğer hukukçuların istedikleri tarzda Devletin yalnız hukukî cephesinin nazarı dikkate alınmasına veya Devletle hukuk arasında tam bir ayniyet görülmesine taraftar değiliz. Devletin hukukî cephesine, onun hukukî bünyesine büyük bir kıymet ve ehemmiyet atfeden Alman hukukçularından Georg Jellinek bile, bu tarzı hareketine rağmen, Devletin hukukî cepheden tetkiki hususunda istenen semerenin elde edilebilmesi için, Devletin diğer cephelerinin de nazarı dikkate alınmasını lüzumlu görmüş ve Devlet hakkında doğru ve isabetli bir fikir elde edebilmek için, bu fikrin, Devleti muhtelif cephelerden mü'alâa eden, Devletin muhtelif cephelerini nazarı itibara alan umumî bir doktrine istinatlandırılmış olması lâzımgeldiğini, aksi takdirde eksik ve yanlış neticelere varılmaktan kurtulmanın imkânsız bulunduğunu söylemiştir (4). Biz de, âmme hukuku derslerinde ve bunun mevzuunu teşkil eyliyen Devletin tetkik ve izahında, Devletin felsefî cephesi kadar hukukî cephesinin de mühim olduğuna, yapılacak sentez içinde onun da bir hissesinin bulunması lâzımgeldiğine kani bulunuyoruz. Devletin esaslı bir unsuru olan hukuku, Devlet ilminden uzaklaştırmak biz hukukçular için herhalde imkânsızdır; Devletin tetkiki hususunda onun hukukî cephesi ve bu tetkike medar olacak hukuk ilminin de büyük bir kıymet ve ehemmiyeti vardır; hukuk, Devlet hakkındaki tetkikatı itmam edecek bir bünyeye malik bulunmaktadır. Âmme hukuku derslerinde, Devletin tetkik ve izahında, hukuk ilmine de, alâka ve lüzumu nispetinde bir yer ayırmak, Devletin hukukî

(4) İşte bundan dolayıdır ki *Georg Jellinek*, Devletle ilgili olmak üzere vücuda getirdiği şayanı dikkat eserinin birinci cildini, sentetik bir tetkikin ifadesi olmak üzere «umumî Devlet nazariyesi» ne tahsis eylemiş ve ikinci cildinde de Devleti yalnız hukukî cephesinden tetkike çalışmıştır.

cephesini de muayyen bir ölçü dâhilinde nazarı dikkate almak, yapılacak bir sentez içinde ona da bir yer vermek, bir hukukçu için ihmal edilmemesi lâzımgelen en mühim bir noktadır kanaatindeyiz. Yalnız, muhtelif vesilelerle de işaret ettiğimiz gibi, Devletin hukuki cephesini nazarı dikkate alırken esas teşkilât hukukiyle idare hukukunun tetkik sahalarına tecavüz edilmemesine de mümkün olduğu kadar dikkat etmek lâzımdır.

V. Sözlerimize son vermeden evvel, Hukuk Fakültelerinde tedris edilmekte olan âmme hukuku derslerinin sentetik bünyesi hakkında mühim bir noktaya daha temas etmek istiyoruz. Filhakika, «âmme hukuku dersleri»nin muhtelif ilimlerle ilgili bir bünyeye malik olmasına rağmen, bunun, esas itibariyle, tetkik olunacak mevzu bakımından birbirine çok yakından bağlı hukuk ilmi ile siyaset ilminin imtizacından husule gelen bir halita olduğunu söylemek de mümkündür. Umumî âmme hukukunun, Devlet hukukunun hudutları dâhilinde, esas itibariyle, hukuk ve siyaset birbiriyle mezcedilmiş bulunmaktadırlar. Tâbiri diğerle, hukuk ve siyasetin imtizacı umumî âmme hukukunu, Devlet hukukunu vücuda getirmektedir. Bundan dolayı, âmme hukuku derslerinde hisseleri bulunan, bu derslerin hudutları dâhilinde birleşen hukuk ve siyaseti, hukukun bu zümresiyle iştigal eyleyenler için üzerinde bilhassa durmak mecburiyetinde buldukları iki ilim şubesi olarak karşılamak lâzımdır. Bu zümre ile meşgul olanların, diğer ilimlerin kâffesinin müncer oldukları neticelerin kendi mevzuıyla ilgili olanlarından imkân ve lüzumu ispetinde, muayyen bir ölçü dâhilinde istifade edeceği ve fakat faaliyetinin ana hatlarını daima hukuk ve siyaset ilimleri üzerinde teksif ettirmesi lâzımgeldiği söylenebilir. Devletin mahiyetini izah ve bu hususta umumî prensiplere varılabilmek için, birbirini tamamlayıcı rolleri bulunan hukuku ve Devlet fikrine mütaallik bilgilerin heyeti mecmuasını kendi etrafında toplıyan siyaseti yekdiğerinden hiçbir şekilde tefrika teşebbüs etmemek zarureti kendisini göstermektedir. Hukuk ve siyasetin, umumî âmme hukukunun, âmme hukuku derslerinin, nazari bakımdan bazı ayrılma teşebbüsleri yapılsa bile, hakikatte yekdiğerinden mutlak bir tarzda ayrılması gayrimümkün iki mühim mesnedini teşkil eylediklerinde şüphe yoktur. Umumî âmme hukukunun ve bunun mevzuunu teşkil eyleyen Devletin mezceylediği hukuk ve siyaset, muhtevasını teşkil eyledikleri hukuk şubesi dâhilinde mutlak surette birbirine bağlı bulunmaktadır. Aralarında mütekabil bir nüfuz ve tesir bahis mevzuu ol-

maktadır ve Devleti tetkik bakımından bcnların yekdiğerinden ayrılması imkânsız görölmektedir.

Bunlardan Devlet fikrine mütaallik bilgilerin heyeti mecmuasını ihtiva eyliyen siyaset, Ch. Benoist'nın «Siyaset» adlı eserinde işaret ettiği gibi, «cemiyet halinde yaşayan insanların veya insan cemiyetlerinin hayatından bahseyliyen bir ilimdir. Siyasetin hakikî gayesi, topluluk dâhilinde herkese hissesini ayırmak, herkese kendi muhik faaliyetini temin eylemek, ferdî hayatın zaruretleriyle sosyal hayatın icapları arasında muhik bir münasebet tesis etmektir. Topluluklarda, içtimaî ve siyasî teşekküllerde siyaset için çok geniş bir saha bahis mevzuu olmaktadır. Sosyal hayatın bütün nevilerinin, bütün şekillerinin, muhtelif cephelerden siyasetin sahası dâhiline girdiklerini söylemek mümkündür». Siyaset, ondokuzuncu asır Fransız mütefekkirlerinden Littré'nin (1801—1881) dediği gibi «Devletlerin usulü idaresi» dir. Siyaset veya siyaset ilmi G. Jellinek'in söylediği gibi, «tatbik olunan, tatbikata intikal eyliyen Devlet ilmidir»; «siyaset, muayyen bazı mutaların kıymet ve ehemmiyetlerinin takdirini mümkün kılmaktadır»; «Devletin muayyen bazı hedeflere nasıl erişebileceğini tetkik eyliyen bir ilimdir»; «siyaset Devleti hayat ve faaliyeti içinde mütalâa eder... Devlet hayatını, hükûmet ve idare sanatını öğretir. Devlet ve hükûmetin nasıl olması lâzımgeleceğini izaha çalışır»; «siyaset tatbikî bir ilimdir ve aynı zamanda bir sanattır, muayyen bazı gayelere nasıl erişilebileceğini öğretir». Alman mütefekkirlerinden Carl Schmitt'in «Siyaset Te-lâkkisi» adlı eserinde dediği gibi, her türlü nizamın fevkinde siyasî bir birlik olan Devletin mahiyetini anlamak ancak siyasetin de mahiyetinin bilinmesiyle mümkün olabilir. Siyaset, âmme hukuku derslerinin mevzuunu teşkil eyliyen Devlete, hayatîyet, yaşamasını temin eyliyecek imkân ve vasıtaları bahşeder. Siyaset olmadan Devlet dediğimiz teşekkül nihayet cesetten başka bir şey değildir (5); bunsuz onun için hayatîyet mevzuubahsolamaz. Siyaset, M. A. de Riedmatten'in dediği gibi (6), sosyal taazzuvun fizyolojisi mesabesinde-dir; siyaset, Devleti hayat ve inkişaf seyri içinde mütalâa eyler. İşte bütün bu sebeplerden dolayı, Devletin tetkiki hususunda, âmme hukuku derslerinin mevzuu bakımından, siyaset î.mi için, ihmal ve inkârı gayrimümkün büyük bir ehemiyet bahis mevzuu olmaktadır.

Fakat, bunun yanında, Devletin bizatihi varlık ve mevcudiyeye-

(5) *Bluntschli*, *Théorie générale de l'Etat*, Fransızcaya çeviren: *M. Armand de Riedmatten*, Paris, 1891, sa. 2—3.

(6) *Bluntschli*, *op. cit.*, sa. VII.

tiyle alâkadar bulunan ve sosyal taazzuvun anatomisi mahiyetinde olan hukuk da, âmme hukuku derslerinin en mühim ve en esaslı mesnetlerinden bir diğerini ifade etmektedir. Hattâ, hukuk, siyasetin mevcudiyetinin bir şartını teşkil eylemektedir. Hukukun prensip ve hudutları olmadan, siyaset, Bluntschli'nin dediği gibi, firensiz bir egoizm içinde, inhitatın mukadder dehşet ve şiddeti içinde kendi mevcudiyetini kaybeder (7). Hukuk, Devlet ilminde, aralarındaki münasebetlerini daima muhafaza yelien siyasetle ahlâk arasında bir bağ, bir rabita vazifesini görür. Hukuk, Devlet hayatının esas ve daimî düsturlarını, mevcudiyetinin kaidelerini ve hattâ netice itibariyle de bizatihi Devleti gösterir. Devletin bihakkın anlaşılabilmesi için onun hukukî cepheden tetkik ve tahlili lüzumu da bundan ileri gelmektedir.

İşte, âmme hukuku derslerinin gayesi, Devleti, esas itibariyle, heyeti mecmuasında, onu birbirini itmam eyliyen siyasî ve hukukî noktai nazarlardan, onu gerek hayat ve faaliyeti ve gerekse nizamlanmış varlığı içinde mütalâa etmektir. «Âmme hukuku dersleri», kendisinin mevzuunu teşkil eyliyen Devleti bir bütün olarak mülâhaza, onu bir kül halinde mütalâa ederek, bu hususta hukukî ve içtimaî unsurları cem eyliyen siyasî bir sentez vücuda getirir; Devleti hukukî ve siyasî cephelerden tetkik neticesi vücuda gelen bu sentez de Devlet hakkında umumî bir telâkkinin, bir teorinin, bir görüşün husulünü, Devlet hakkında umumî bir izah tarzını, umumî olarak Devletin tetkikini mümkün kılar. İşte, âmme hukuku derslerinin mevzuu aslîsi de, Devlet hakkında husule gelen bu umumî telâkkiden, bu umumî görüşten, bu umumî teoriden, Devlet hakkında mevzuubahis bu umumî izah tarzından ibaret bulunmaktadır. Hukuk ve siyaset ilimlerinin memnuniyeti mucip bir sentezini ifade etmesi lâzımgelen, kendi menşeyini bir taraftan hukuk ve diğer taraftan siyaset ilminde bulan ve her iki ilmi de kendi sinesinde bir nizam ve ahenk dâhilinde cem eyliyen âmme hukuku derslerinin hakikî ve aslî hedefi, Devlet hakkında mevzuubahis bu tarzda umumî bir teorinin, umumî bir izah tarzının vücuda getirilmesini mümkün kılmak, bu umumî teorinin çerçevesi dâhiline giren hususâtı, tâbiri diğerle umumî olarak Devleti izah eylemektir.

VI. Profesör Dr. Nihat Erim'in «Âmme Hukuku Dersleri» adlı eserinin ilk cildi hakkında yaptığımız tetkik neticesi ileri sürdüğümüz

(7) *Bluntschli*, .op. cit., sa. 3.

müz bazı mütalâalar, tamamen bizim şahsi düşüncelerimizdir; bunlar ancak bir temenninin ifadesi olarak karşılanmaıdır. Bizim doğru gördüklerimiz başkaları tarafından tenkidedilebileceği gibi, başkalarının doğru gördükleri de bizim temayüllerimize, kanaatlerimize uygun gelmiyebilir. Bu nevi mütalâalar bir eserin kıymeti üzerinde hiçbir nakise husule getirmez; bilâkis onun ilmi değerinin ifadesine bir vesile teşkil eder. Muazzam bir bilgi deryasının önünde ona tam bir vukufumuzu söylemek, yazılarımızla, kitaplarımızla herkesin temayüllerini tatmin edebilmek herhalde imkânsız bir şeydir. Hangi eserin, hangi kitabın tenkidedilemeyeceğinden bahsedebiliriz? Ve hangimiz her türlü tenkidden masun kalabilecek bir eser meydana getirebilmek kabiliyetinin kendimizde mevcut olduğunu ileri sürebiliriz? Karıştırdığımız her kitap, okuduğumuz her eser, bildiklerimizin yanında bilmediklerimizin ne kadar çok olduğunu bizlere daima göstermekte, cehaletimizi her vesile ile yüzümüze vurmakta ve hattâ birçok defalar kendi cehaletimizi kendimiz ayıplamaktayız. Bir taraftan insanın mahdud kudret ve ömrü, diğer taraftan bilginin ve öğrenilmesi lâzımgelen şeylerin çok büyük vüs'ati, bizim neler yapabileceğimizi ve neler yapmaya muktedir bulunduğumuzu tamamen ifade eylemekten hâli kalmamaktadırlar. Asırlardan beri akıp gelen, bazan birbirini tamamlıyan, bazan birbirini cerheden, bazan birbirini tekrarlıyan fikir silsileleri, ilmin başlangıcıyla sonununun tâyinindeki güçlüğü gösteren en mühim birer delil değil midirler? Taallûk ettiği ilmin zenginleşmesini mucibolan bu tenevvü ve zenginlik karşısında, biz insanların aczini itiraf etmemek herhalde gayrikabildir.

İşte bütün bunları kaydettikten sonra, meslektaşım Dr. Nihat Erim'in eserleri hakkında söylediklerimizin bir tenkit değil, ancak tetkik olunan mevzu dolayısıyla serdedilmiş bir mütalâa şeklinde karşılanması lâzımdır. Eser, hukuk ilmine, hukuk neşriyatımıza, «âmme hukuku dersleri» gibi yeni bir hukuk subesine, kendine has olan kıymetli yardım ve hizmeti yapmıştır; ancak bunun daha tam olabilmesi için ikinci ve üçüncü ciltlerin de kısa bir zaman zarfında hukuk edebiyatımıza iltihak eylemeleri lâzımdır. Genç profesörün kıymetli çalışmalarından şimdilik bunu beklemekteyiz.

R-G. Okandan